

УДК 332:631.1

Н. І. Паляничко,
к. е. н., старший науковий співробітник;
Національна академія аграрних наук України, м. Київ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЯГНЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РІВНЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

N. Palyanychko,
Ph.D Candidate of Economic Science, Senior Research Fellow
The National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv

INSTITUTIONAL BASIS OF ACHIEVING SUSTAINABLE LAND USE

Засновуючись на теоретичному підґрунті класиків інституціоналізму Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчела, визначено підґрунтя досягнення збалансованого рівня землекористування як передумови забезпечення прийнятного стану екологічної безпеки регіону. Встановлено центральне місце проблем забезпечення збалансованого рівня землекористування у системі взаємовпливів інституцій, що обумовлює необхідність консолідації зусиль для її вирішення. Обґрунтовано необхідність затвердження Концепції використання земель сільськогосподарського призначення. Ключовою умовою успішності вирішення вказаної проблеми є удосконалення існуючого законодавчого поля. Вирішення цього завдання передбачає посилення нормативної бази стосовно обмеження рівня антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище у регіональному вимірі на основі врахування системи зв'язків між інституціями суспільно-економічного розвитку з позиції забезпечення євроінтеграційних процесів.

Based on the theoretical background classics institutionalism T. Veblena, John. Commons, William Mitchell the institutional framework of achieving sustainable land use were established as a precondition for ensuring an acceptable state of ecological security of the region. Determined that the problems of ensuring sustainable land use occupies a central place in the mutual influences between the institutions, that explains necessity to consolidate efforts to address it. The necessity of approving the concept of using agricultural land was described. The crucial condition for the success of solving this problem is to improve the existing legislation. The implementation of this task involves strengthening the regulatory framework regarding limitation of anthropogenic impact on the environment in the regional dimension based on consideration of a system of relations between the institutions of social and economic development in terms of the perspective providing of European integration processes.

Ключові слова: збалансоване землекористування, прийнятний рівень екологічної безпеки, інституціоналізм, інституція, рівень антропогенного навантаження, законодавчо-нормативне поле.

Key words: Balanced land use, acceptable environmental safety, institutionalism, institution, level of anthropogenic load, legislative and legal framework.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз постулатів класиків інституціоналізму висвітлює ключову консолідуючу роль вирішення проблеми забезпечення збалансованого рівня землекористування у досягненні прийнятного стану екологічної безпеки агровиробництва. Цим обумовлюється необхідність кон-

солідації зв'язків у системі взаємовпливів між інституціями суспільно-економічного розвитку у регіональному вимірі. Умовою ефективності зусиль зазначеного напрямку є удосконалення нормативно-правової бази регулювання рівня антропогенного навантаження з позиції забезпечення євроінтеграційних процесів.

Тому вирішення проблеми вдосконалення інституціональних передумов збалансованого землекористування повинно посісти чільне місце у спектрі пріоритетів екологічної та економічної політики держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні вчені значну увагу приділяють дослідженню проблеми інституціонального забезпечення прийнятного рівня екологічної безпеки. В цьому напрямі працюють такі вчені, як: А.М. Грановська, А.М. Третяк, М.А. Хвесик, О.Б. Ярош та ін. Питання розвитку економічних зв'язків інституцій аграрного ринку досліджуються в працях О.Г. Шпикуляка, А.О. Шашули. Незважаючи на певний науковий доробок, інституціональна складова потребує подальшого дослідження з метою забезпечення збалансованого рівня використання земель з врахуванням євроінтеграційних процесів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення місця і впливу вирішення проблеми досягнення збалансованого рівня землекористування у системі інституціональних зв'язків суспільно-економічного розвитку на регіональному рівні з врахуванням євроінтеграційних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

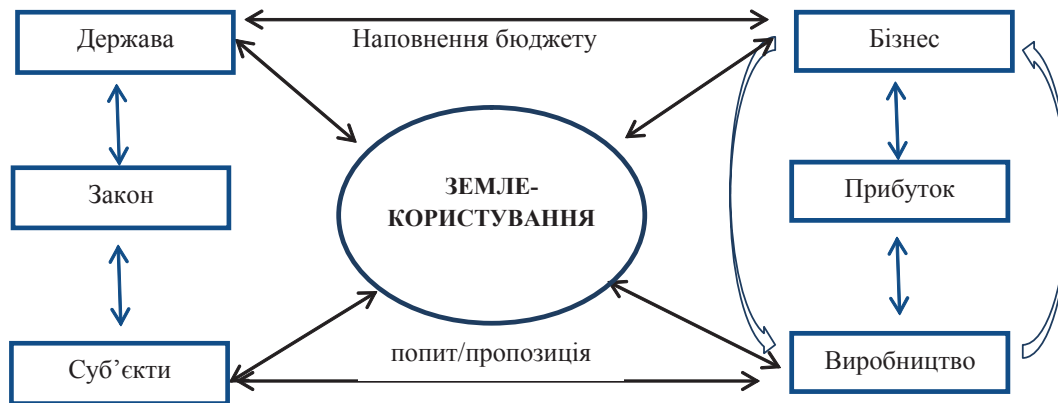
Загострення проблем досягнення збалансованого рівня землекористування в контексті забезпечення прийнятного стану екологічної безпеки і агроекологічної у тому числі, обтяжуються кризовими обставинами економічного сьогодення. Це спричинює нові виклики щодо пошуку резервних ресурсів, важелів та інструментів для узгодження існуючих протиріч між забезпеченням рентабельності виробництва і стримування збільшення антропогенного навантаження на довкілля. На нашу думку, одним із потенційних ресурсів є такий напрям економічної теорії, як інституціоналізм, що є "дотичним аспектом до розв'язання економіко-соціальних проблем суспільства постіндустріального типу" [7, с. 142]. Згідно з загальноновживаними підходами [6], складовими поняття "інституціоналізму" прийнято розглядати "інституції" тобто, норми та суспільні звичаї, що закріплені у вигляді "інститутів" — законів, організацій, установ. Тобто інституціоналізм покликаний аналізувати економічні проблеми у взаємодії з іншими аспектами життєдіяльності людини, у тому числі і в контексті досягнення збалансованого рівня землекорис-

тування як передумови забезпечення агроекологічної безпеки регіону будь-якого таксономічного рівня.

Засновуючись на теоретичному підґрунті концепцій класиків інституціоналізму Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчела, проблема досягнення прийнятного рівня агроекологічної безпеки і збалансованого рівня землекористування набуває статусу центральної у системі зв'язків між інституціями суспільно-економічного розвитку. Ключова її роль пояснюється мірою впливу результатів землекористування на всю систему взаємозв'язків в цілому. Слід відмітити, що вказані впливи мають різновекторний характер, адже процеси і результати використання природних ресурсів і земельних у тому числі, інтегровані у всі сфери життєдіяльності, а значить у різній мірі впливають на її ефективність.

З позицій концепції американського дослідника Веблена [2], який розглядав поступальний суспільний розвиток на основі протиріччя між процесом виробництва і бізнесовою діяльністю, відкриваються можливості пошуку інструментів залучення інвестицій з метою підвищення інтенсифікації агровиробництва. Адже кожна із складових ставить за мету отримання прибутку від своєї діяльності, але на відміну від інвестування технологічного розвитку та підвищення продуктивності праці за умов виробничої діяльності, бізнес націлюється на максимізацію прибутків від біржово-кредитних операцій. Узгодження цих, на перший погляд, різних складових та пошук компромісу між їх інтересами надає економічний ефект більш високого рівня. У контексті мети досягнення збалансованого рівня землекористування, максимізація прибутків від інституцій "бізнесової" компоненти дозволяє підвищити інтенсифікацію "виробничої", тобто організувати сировинну, технічну, технологічну компоненти агровиробничого процесу таким чином, щоби мати постійну можливість отримувати високий ефект від землекористування, тобто — високі показники врожайності.

З позицій соціально-правової концепції Джона Коммонса, який пропонував за основу організації життєдіяльності суспільства приймати правові аспекти взаємодії груп, набуває значення законодавчо-нормативне закріплення вимог відтворення і збереження прийнятного рівня екологічної безпеки і збалансованого рівня землекористування зокрема. Згідно з етапами розвитку процесів цієї взаємодії, за Коммонсом, початковою позицією є конфлікт інтересів між різними інституціями, який розви-

Рис. 1. Роль процесів землекористування у системі інституціональних зв'язків

Джерело: авторська розробка.

вається до усвідомлення суспільством наявності такого конфлікту до рівня проблеми, що має розв'язатись шляхом компромісу. Концепція Д. Коммонса обґрунтовує спосіб вирішення конфліктних ситуацій шляхом закріплення процесу взаємодії на законодавчому рівні через правові норми (інституції), які ґрунтуються на основі законодавчого закріплення взаємних прав і обов'язків між групами суспільства, між суспільством і державою. За існуючих організаційно-правових і законодавчо-нормативних умов та рівня їх дотримання при організації процесів агровиробництва в Україні, чітко прослідковується розвиток цих етапів із загостренням проблеми відтворення і збереження родючості ґрунтів та збалансованого землекористування.

Важливість системи поглядів Уеслі Мітчела на концепцію інституцій ринку, на нашу думку, розкривається через визнання важливості державного регулювання економіки [7, с. 142; 4]. Окрім аналізу суто ринкових категорій як співвідношення попиту й пропозиції, їх впливу на ціну, окрему роль автор надає впливу держави, визнає значення координації розвитку.

Інтеграцію систем поглядів інституціоналізму, наведених вище, у контексті забезпечення прийнятної рівня агроекологічної безпеки та збалансованого землекористування, яке набуває статусу центральної інституції, можна подати у схематичному вигляді (рис. 1).

Аналіз схеми на рисунку 1 підтверджує системоутворюючий, центральний характер проблеми досягнення збалансованого рівня землекористування як умови забезпечення прийнятної рівня агроекологічної безпеки, що відкриває нові перспективи пошуку потенційних механізмів залучення фінансових ресурсів для відновлення і збереження агроекосистем — нових інституційних інвесторів. Погіршення

якісних характеристик ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення призведе до втрат прибутків агровиробництв, що негативно відобразиться на операціях бізнесу, унеможливить отримання прибутків (права частина рис. 1) та надходження до бюджетів усіх рівнів і державного у тому числі. Крім того, це призведе до розбалансування системи попиту-пропозиції, загостренню конкурентної боротьби, росту цін, а в решті, прискоренню інфляції, що негативно вплине на суб'єкти і державу (ліва частина рис. 1). У решті-решт, поглиблення протиріч спричинить дисбаланс системи "державасуб'єкти", з'являться диспропорції функціонування інституції законодавчої системи, що може призвести до кризового стану в державі.

Як показує національний досвід агровиробництва, вирішення проблем забезпечення збалансованого рівня землекористування є неможливим шляхом залучення тільки однієї групи інституцій. Для досягнення успішного розв'язання цієї проблеми є необхідним комплексний підхід із використанням широкого їх комплексу. Нині нормативно-правове забезпечення землекористування ще не повною мірою використовує інституціональний потенціал підвищення ефективності використання земельних ресурсів, який впливає із правових меж, що встановлені Земельним кодексом України. Отже, питання формування правового поля збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення набуває державного значення з врахуванням нормативних вимог розвинутих країн Європи як до якісних параметрів продукції агровиробництва, так і до рівня навантаження на довкілля в результаті цієї діяльності. За таких умов вирішення проблеми вдосконалення інституціональних передумов збалансованого землекористування займає одне з чільних місць у переліку пріоритетів

екологічної та економічної політики держави. Земля є тим інституціональним центром, об'єднавши навколо якого з усіма іншими пріоритетними сегментами ринку, можна вийти на якісно новий рівень економічного розвитку [6, с. 152], проте в Україні інституційне забезпечення збалансованого розвитку знаходиться лише на стадії формування [9, с. 247]. Нині інституціональне середовище використання природних ресурсів та охорони довкілля є симбіозом традиційних інститутів природокористування та нових інститутів [5, с. 33]. Оскільки в нових реформованих земельних відносинах старі інституціональні рамки виявилися несприятливими для досягнення збалансованого рівня землекористування [1, с. 247], то стратегія й тактика інституціональних перетворень у сфері сільськогосподарського землекористування повинна полягати в поступовому русі до такого типу організації землекористування, який би забезпечував створення умов для раціонального, збалансованого й ефективного використання регіонального земельного потенціалу, сприяв забезпеченню економічної і соціальної стабільності сільськогосподарського виробництва [4, с. 31]. З метою узгодження суперечностей, які виникають у процесі залучення природно-ресурсних чинників у відтворювальний процес [4, с. 33], інституціональні зміни мають передувати заходам щодо вдосконалення системи регулювання та враховувати структурні зрушення на тлі євроінтеграційних процесів.

Суть функціонування інституціонального регулятора у напрямі забезпечення збалансованого рівня використання земель сільськогосподарського призначення полягає у розробці законів і зобов'язань, здійсненні скоординованих землеохоронних заходів і формуванні в суспільстві усвідомлення самої парадигми збалансованого землекористування. Насамперед необхідна інвентаризація чинного земельного законодавства, яка забезпечила б: усунення розбіжностей і суперечностей між окремими нормативно-правовими актами; виявлення правових норм, що підлягають скасуванню чи перегляду; виявлення прогалин у правовому регулюванні земельних відносин.

Зокрема державну підтримку екологічно орієнтованого використання земель сільськогосподарського призначення вбачається можливим забезпечити змінами до Закону України "Про інноваційну діяльність" у частині визначення екологічних пріоритетів. Перш за все, потребує уточнення обґрунтування цілей цього закону, а саме: встановлення правових, економічних

та організаційних засад державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, форм стимулювання розвитку економіки України інноваційним шляхом на природоохоронних засадах.

Крім того, важливими є функції організації та контролю за виконанням існуючої нормативно-правової бази. Зокрема потребує удосконалення і законодавчого закріплення система інструментів контролю за агроекологічним станом ґрунтів на землях сільськогосподарського використання та відповідальності за його погіршення. Сьогодні в Україні ніхто не відповідає за деградацію ґрунтів і контроль за їх використанням, відсутні державні бази даних про стан ґрунтів. До останнього часу ще залишаються міжвідомчі бар'єри щодо методики моніторингу, його метрологічного забезпечення, що призводить до невідповідності результатів. Для прийняття необхідних ефективних рішень у процесі сільськогосподарського землекористування, визначення граничних навантажень на землю та їх нормативне закріплення з урахуванням регіональних екологічних умов та господарської спеціалізації, забезпечення здійснення еколого-економічної оцінки використання земель сільськогосподарського призначення необхідне створення спеціальної інституціональної структури, а саме: інституцій щодо організації і впровадження діяльності з моніторингу та контролю за використанням земель і додержанням землекористувачами відповідних екологічних вимог, що гарантуватиме комплексне вирішення цього питання. Також потребує вирішення питання щодо порядку відведення земель сільськогосподарського призначення під створення захисних лісових насаджень.

Досягнення збалансованого рівня землекористування є запорукою соціально-економічного піднесення, а його забезпечення залежить від розвитку інституціональної взаємодії, з урахуванням потенційних переваг та усунення препон.

ВИСНОВКИ

Нині контролююча роль суспільних інститутів (органів місцевого самоврядування та громадських організацій) за використанням земель сільськогосподарського призначення є мінімальною, а її потенціал не використовується достатньою мірою. Об'єднання зусиль усіх інститутів сприяє вирішенню ключових завдань щодо досягнення збалансованого рівня використання земель сільськогосподарського призначення. З метою забезпечення функціонування цілісної, ефективно діючої системи управ-

ління охороною земель сільськогосподарсько-го призначення необхідно створити державний орган виконавчої влади з охорони земель, діяльність якого має поширюватись на регіони всіх таксономічних рівнів та одночасно враховувати євроінтеграційні процеси України.

Видається необхідним затвердити Концепцію переходу України на модель збалансованого використання земель сільськогосподарсько-го призначення і розпочати практичне впровадження її основних положень у життєдіяльність суспільства. Концепція збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення є основою забезпечення прийнятнього рівня екологічної безпеки сільськогосподарського землекористування на основі науково обгрунтованого підходу. Такий підхід повинен мати певну міру гнучкості щодо перманентного зіставлення потреб економічного і екологічного характеру, визначення можливостей та варіантів змін щодо впровадження заходів з охорони земель.

Література:

1. Грановська Л.М. Проблеми інституціонального регулювання земельних відносин в умовах зони рисосіяння України / Л.М. Грановська // Земельні відносини і просторовий розвиток в Україні // Матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 13—14 квітня 2006 р. — У двох частинах / РВПС України НАН України. — К.: РВПС України НАН України, 2006. — Ч. 2. — С. 247—249.

2. Веблен Т. Теория праздного класса. — М.: "Прогресс", 1984. — 367 с.

3. Історія економічних учень: підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. — К.: КНЕУ, 1999. — 564 с.

4. Хвесик М.А. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні: монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян, А.І. Крисак. — К.: Кондор, 2008. — 522 с.

5. Хвесик М.А. Формування нового інституціонального формату природокористування в Україні: проблеми і шляхи вирішення / М.А. Хвесик, В.А. Голян // Продуктивні сили України, 2007. — № 2. — С. 31—44.

6. Шашула Л.О. Розвиток земельних відносин в історичній ретро-спективі / Л.О. Шашула // Продуктивні сили і регіональна економіка. Ч. 2. Збірник наукових праць. — РВПС України НАН України. — К., 2002. — С. 152—161.

7. Шпикуляк О.Г. Інституціоналізм як методологія міждисциплінарного пошуку в еко-

номічній теорії / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2009. — № 11. — С. 141—147.

8. Экономический словарь. Информбюро [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://abc.informbureau.com/html/einooeooeiiieeci.html>

9. Ярош О.Б. Інституціональні основи сталого розвитку: теоретичні аспекти / О.Б. Ярош // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. / РВПС України НАН України. — К.: РВПС України НАН України, 2007. — С. 245—250.

References:

1. Hranovs'ka, L.M. (2006), "Problems of institutional regulation of land relations in Ukraine rice growing areas", *Zemel'ni vidnosyny i prostorovyj rozvytok v Ukraini* [Land relations and spatial development in Ukraine], *Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* [Proceedings of the International Conference], Kyiv, Ukraine, 13—14 April 2006, pp. 247—249.

2. Veblen, T. (1984), *Teorija prazdnogo klassa* [Theory of the Leisure Class], "Progress", Moscow, Russia.

3. Kornijchuk, L.Ya. Tatarenko, N.O. and Poruchnyk, A.M. (1999), *Istoriia ekonomichnykh uchen'* [History of economic studies], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Khvesyk, M.A. (2008), *Instytutsional'ni transformatsii ta finansovo-ekonomichne rehulivannia zemlekorystuvannia v Ukraini* [Institutional transformation and the financial and economic regulation of land use in Ukraine], Konдор, Kyiv, Ukraine.

5. Khvesyk, M.A. (2007), "Formation of a new institutional format of nature in Ukraine: Problems and Solutions", *Produktyvni syly Ukrainy*, vol. 2, pp. 31—44.

6. Shashula, L.O. (2002), "The development of land relations in historical retro prospects", *Produktyvni syly i rehional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 152—161.

7. Shpykuliak, O.H. (2009), "Institutionalism as an interdisciplinary methodology found in economic theory", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 141—147.

8. Jekonomicheskij slovar' (2017), "Institutionalism", available at: <http://abc.informbureau.com/html/einooeooeiiieeci.html> (Accessed 05 Jan 2017).

9. Yarosh, O.B. (2007), "The institutional framework for sustainable development: theoretical aspects", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 245—250.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2016 р.